

Natalia Niedźwiecka, Elżbieta Szyszlak

"Etniczny aspekt tożsamości Łużyczan", Natalia Niedźwiecka, Katowice 2009 : [recenzja]

Wschodnioznawstwo 5, 235-240

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Natalia Niedźwiecka, *Etniczny aspekt tożsamości Łużyczan*,
Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, Katowice 2009, ss. 302
(Elżbieta Szyszlak)**

W Republice Federalnej Niemiec, blisko granicy z Polską, znajdują się tereny zamieszkałe przez Łużyczan, zwanych u nas równie często Serbołużyczanami. Choć zasiedlili oni te obszary już w VI w., to nie udało im się stworzyć własnego państwa i dość szybko ziemie te dostały się pod panowanie obcych władców, przede wszystkim niemieckich¹. Na przestrzeni stuleci słowiańscy mieszkańcy Łużyc stopniowo ulegali procesom asymilacji, której sprzyjała polityka germanizacji tych ziem, osiedlanie się na nich Niemców, podział obszaru Łużyc na Dolne i Górne, przyłączone do różnych państw (Prusy/Brandenburgia i Saksonia), przekształcenia gospodarcze, w tym przede wszystkim eksploatacja znajdujących się tu bogatych złóż węgla brunatnego, która wyrządziła nie tylko ogromne szkody przyrodnicze, lecz spowodowała niszczenie całych wiosek łużyckich i przesiedlanie ich ludności do rozbudowywanych, niemieckich w swym charakterze miast. Było to szczególnie niebezpieczne dla możliwości przetrwania narodu łużyckiego, ponieważ jest to głównie ludność wiejska i to właśnie wieś stanowiły ostoję łużyckości. Mimo to udało się zachować język i kulturę łużycką, choć liczba samych Serbołużyczan nie jest imponująca – jest ich bowiem obecnie około 60 tys. – i tym samym są oni najmniejszym z narodów słowiańskich.

W Traktacie Zjednoczeniowym z 1990 r. znalazły się zapisy gwarantujące Łużyczanom prawo do zachowania tożsamości i rozwoju łużyckiej tradycji, kultury i języka. Również w konstytucjach dwóch niemieckich landów, w granicach których leżą tereny łużyckie: Saksonii i Brandenburgii, gwarantowana jest ochrona tychże praw. RFN ratyfikowała Kartę Języków Regionalnych i Mniejszościowych oraz Europejską Konwencję o ochronie mniejszości narodowych. Ponadto szczegółowe normy prawne, uchwalane na szczeblu lokalnym stwarzają korzystne warunki dla rozwoju łużyckiej kultury i języka.

Obowiązujące prawodawstwo oraz demokratyzacja systemu politycznego mająca miejsce po zjednoczeniu Niemiec korzystnie wpłynęły na możliwości swobodnego rozwoju życia narodowego Serbołużyczan. Nastąpiło odrodzenie łużyckich organizacji i instytucji, wśród których wymienić można m.in. Domowinę, Macierz

---

¹ Ziemiami tymi zainteresowani byli także władcy czescy i w latach 1490-1635 niemal całe Łużyce stanowiły lenno czeskie.

Łużycką, katolickie Towarzystwo Cyryla i Metodego, Łużyckie Towarzystwo Szkolne, Instytut Ludoznawstwa Łużyckiego. Podejmowane są działania na rzecz zachowania szkolnictwa łużyckiego oraz propagowania języka łużyckiego². W 1991 r. utworzono Fundację dla Narodu Łużyckiego, której zadaniem jest udzielanie wsparcia finansowego dla łużyckich instytucji kulturalnych i naukowych. Większy nacisk na ekologię i zmniejszenie znaczenia wydobycia węgla brunatnego w zjednoczonych Niemczech przynajmniej częściowo zahamowały dewastację środowiska naturalnego na obszarach zamieszkiwanych przez Serbołużyczan oraz proces niszczenia osad łużyckich. Po raz pierwszy od początku rozwoju na tym terenie przemysłu wydobywczego pojawiły się wreszcie możliwości podejmowania działań na rzecz ratowania wsi przeznaczonych do likwidacji. Wprawdzie Łużycanie nie mają swojej reprezentacji w parlamentach Saksonii czy Brandenburgii, to jednak są obecni w polityce. Do najbardziej znanych polityków łużyckich należą Heiko Kosel, Maria Michalk³, a przede wszystkim piastujący od 2008 r. stanowisko premiera Saksonii z ramienia Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (CDU) Stanisław Tilich.

Jednocześnie jednak Serbołużycanie boleśnie odczuli recesję gospodarczą, która dotknęła wschodnie landy po zjednoczeniu Niemiec, a do której szczególnie dotkliwych następstw należy wysokie bezrobocie, skutkujące ograniczeniem możliwości zdobycia pracy na terenie Łużyc lub nieopodal i emigracją zarobkową do landów zachodnich. Stwarza to ogromne niebezpieczeństwo dla przetrwania tak małej społeczności jak Łużycanie, podobnie jak dla zachowania języka łużyckiego zagrożenie stanowi powszechna we wszystkich dziedzinach życia dominacja języka niemieckiego. Przekazanie znacznej części kompetencji związanych z wspieraniem języka i kultury łużyckiej ubogim samorządom lokalnym nie sprzyja rozwiązywaniu problemów Serbołużyczan. Ponadto pojawiły się próby ograniczenia przez rząd federalny środków finansowych dla Fundacji dla Narodu Łużyckiego, a więc na łużyckie instytucje, organizacje, kulturę i szkolnictwo. W odpowiedzi, w lutym 2008 r. w Budziszynie (Bauzen) spisano alarmujące Memorandum w sprawie dalszej egzystencji narodu serbołużyckiego w RFN a w maju zorganizowano demonstrację w Berlinie, podczas której domagano się większego wsparcia dla mniejszości łużyckiej. Ponadto do najbardziej palących problemów należy obecnie kwestia utrzymania szkolnictwa łużyckiego, którego egzystencji zagraża spadek liczebności uczniów wymaganych do otwarcia szkoły lub zachowania już istniejącej. W Niemczech nie ma specjalnych przepisów regulujących działalność szkolnictwa mniejszościowego⁴.

² Takim jest np. projekt Witaj, realizujący ideę dwujęzycznej edukacji i zapoznawania dzieci od najmłodszych lat z językiem łużyckim.

³ Są oni członkami partii niemieckich.

⁴ N. Niedźwiecka, *Etniczny aspekt tożsamości Łużyczan*, Katowice 2009; *Łużycanie. Słowiański naród w Niemczech*, J. Malink, M. Völkel, E. Siatkowska, S. Marciniak (red.), Warszawa 1994; M. Cygański, R. Leszczyński, *Zarys dziejów narodowościowych Łużyczan, Tom II do 1919*

Mimo że Serbowie Łużyccy zamieszkują, jak już wspomniano, tereny położone nieopodal granicy z Polską i ich więzy z kulturą polską, z racji bliskości językowej oraz naturalnego poszukiwania wsparcia w najbliższych narodach słowiańskich, były zawsze silne, są mniejszością, której dzisiejszej sytuacji nie poświęca się w naszym kraju zbyt wiele uwagi, choć istnieje stosunkowo bogata literatura przedmiotu dotycząca historii Łużyczan. Tym bardziej cieszy fakt ukazania się w 2009 r. publikacji traktującej o współczesnej kondycji narodu łużyckiego pt. *Etniczny aspekt tożsamości Łużyczan* autorstwa Natalii Niedźwieckiej. Pracę wyróżnia na tle innych skoncentrowanie się na obliczach współczesnej tożsamości Łużyczan, wybrana metoda badawcza i zakres badań. Społeczność serbskołużycką potraktowano w sposób całościowy: badaniami objęto bowiem Dolne i Górne Łużyce, nie ograniczając się do wybranych miejscowości, do określonej grupy konfesyjnej⁵, kategorii wiekowej, czy wykształcenia. Autorka jest pracownikiem Instytutu Socjologii Uniwersytetu Wrocławskiego, a samo opracowanie bazuje na pracy doktorskiej powstałej pod kierunkiem szefującej tejże instytucji naukowej prof. dr. hab. Zbigniewa Kurcza. Recenzentami publikacji byli prof. dr hab. Wojciech Sitek z Wrocławia oraz dyrektor Instytutu Łużyckiego w Budziszynie prof. dr hab. Dietrich Scholze-Šolta. Dysertacja zyskała uznanie Kapituły I edycji konkursu im. Prof. Piotra Dobrowolskiego zorganizowanego przez Polskie Towarzystwo Nauk Politycznych, zdobywając pierwsze miejsce. Efektem przyznanej nagrody była m.in. możliwość opublikowania pracy.

Omawiana pozycja składa się z wprowadzenia, pięciu rozdziałów i zakończenia. Na wstępie znalazły się także informacje o Nagrodzie im. prof. Piotra Dobrowolskiego oraz przybliżono jego sylwetkę. We wprowadzeniu określono zakres podejmowanej tematyki, wskazano również motywy skłaniające N. Niedźwiecką do zajęcia się aspektami tożsamości Łużyczan. Autorka zawarła tu również przegląd dziejów Łużyczan, ze szczególnym uwzględnieniem okresu od XVIII do XIX w., a więc odrodzenia narodowego tej społeczności, po chwilę obecną. Ograniczenie tych informacji do wstępu jest świadomym wyborem Autorki, poczynionym – jak wskazuje – ze względu na rozmiar pracy, w tym części empirycznej oraz istniejące bogate piśmiennictwo poświęcone historii najmniejszego narodu słowiańskiego. Niemniej szkoda, iż N. Niedźwiecka nie zdecydowała się na rozbudowanie tej części i zamieszczenie jej w formie odrębnego rozdziału. Nie jest to poważny zarzut a raczej kwestia do dyskusji naukowej. Jednak warto podkreślić, że w takim rozdziale mogłyby zostać zawarte informacje, których zabrakło we wstępie lub zostały

---

roku, Opole 2002; *W Berlinie demonstrowali przedstawiciele mniejszości serbskołużyckiej*, http://pl.wikinews.org/wiki/W_Berlinie_demonstrowali_przedstawiciele_mniejszo%C5%9Bci_serbo%C5%82u%C5%BCyckiej (5 X 2010); *Memorandum w sprawie dalszej egzystencji narodu serbskołużyckiego w Republice Federalnej Niemiec*, <http://www.naszesusdety.pl/?p=artykulyShow&iArtykul=5333> (5 X 2010).

⁵ Łużyczanie dzielą się pod względem wyznaniowym na katolików i ewangelików konfesji augsburskiej.

tu potraktowane w sposób marginalny, ewentualnie jest o nich mowa, w niewielkim zakresie, w dalszej części pracy, np. o życiu politycznym, o problemach z jakimi borykają się Serbołużyczanie, o wpływie, jaki na ich położenie ma będąca wynikiem zjednoczenia Niemiec sytuacja społeczno-gospodarcza na obszarze byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej, a więc w regionie zamieszkiwanym przez Łużyczan. Zabieg ten byłby szczególnie pożądanym z punktu widzenia czytelnika nie zorientowanego z nadto w tematyce łużyckiej, dla którego pozycja N. Niedźwiedzkiej jest jedną z pierwszych poświęconych tej problematyce, po którą sięgnął.

W rozdziale pierwszym pt. *Przedyskutowanie najistotniejszych pojęć w odniesieniu do Serbołużyczan* Autorka przybliża i analizuje podstawowe pojęcia dotyczące kwestii narodowościowych, takie jak naród, grupa etniczna, mniejszość narodowa, tożsamość narodowa, itp. Jest to zabieg konieczny dla lepszego zrozumienia sytuacji Łużyczan i ich współczesnego statusu, np. czy są ciągle narodem, czy może już tylko grupą etniczną, oraz dla zdefiniowania pojęć wykorzystanych w części empirycznej omawianej publikacji.

Uzupełnieniem rozważań dyskursywnych z rozdziału pierwszego jest rozdział drugi pt. *Założenia teoretyczno-metodologiczne. Uwagi o realizacji badań*, w którym scharakteryzowano wykorzystane metody badawcze, przede wszystkim metodę biograficzną, cele i założenia badań oraz dobór grupy respondentów i sam przebieg badań.

Rozdział trzeci zatytułowany został *Poczucie społecznej tożsamości jednostki i sposoby uczestniczenia w łużyckości – odniesienia wobec zbiorowości o charakterze etnicznym* otwiera empiryczną część pracy, bazującą na materiale zgromadzonym przez Autorkę podczas pobytów w Niemczech. Scharakteryzowano w nim czynniki wpływające czy nawet konstytuujące łużyckie odniesienia identyfikacyjne. Do takich należą przede wszystkim urodzenie i socjalizacja, przy czym ważne jest tu posługiwanie się językiem łużyckim w domu rodzinnym, w kontaktach z dalszą rodziną, wychowanie i uczestniczenie w kulturze łużyckiej, uczestniczenie w życiu łużyckiej społeczności lokalnej, kontakty z rówieśnikami, wpływ dalszych krewnych, kultywujących łużyckie tradycje narodowe, wpływ Kościoła, przede wszystkim katolickiego, w ramach którego pielęgnowana jest łużyckość, przełomowe wydarzenia życiowe, np. małżeństwo z uświadomioną narodowo osobą pochodzenia łużyckiego czy podjęcie pracy związanej z Łużycami. Jak zauważa Autorka, zdarza się również, że czynnikiem „aktywizującym” łużyckość i łużyckie elementy tożsamości staje się ich zagrożenie lub też zetknięcie z zupełnie obcym środowiskiem, kwestionującym łużycki wymiar tożsamości respondentów. W rozdziale tym Autorka przedstawiła typologię modeli uczestnictwa w kulturze łużyckiej i odczuwania związku z łużycką wspólnotą. Wyodrębniono 13 typów idealnych, charakteryzujących się różnym stopniem „zanurzenia w łużyckość”, na których wykształcenie się wpłynęło wiele czynników, oraz przedstawiono okoliczności aktualizowania się poszczególnych części składowych etnicznych wymiarów tożsamości. Autorka

trafnie określa owe modele mianem „strategii życiowej Łużyczan”. Ich spectrum jest bardzo szerokie, począwszy od sytuacji, gdy „poczucie związku z Łużyczanami jest jedynym odniesieniem o charakterze etnicznym” i odczuwania silnie manifestowanej więzi z Łużycami, poprzez łużyckość w diasporze, łużyckość koncentrującą się właściwie jedynie na przekazaniu języka łużyckiego, aż po zakotwiczenie w dwóch światach – łużyckim i niemieckim. Taka wielość modeli uczestnictwa w łużyckości może budzić wątpliwości, jednak analiza zawartości poszczególnych typów przekonuje o zasadności utworzenia rozbudowanej typologii.

W rozdziale czwartym – *Ojczyzny Łużyczan*, Autorka wyróżnia ojczyznę „kaszulową”, prywatną, konstruowaną na bazie bezpośrednich, fizycznych styczności, a więc obejmującą konkretną, stosunkowo niewielką przestrzeń geograficzną i społeczną, odnoszącą się do określonego kręgu osób; ojczyznę o mieszanym charakterze, sytuującą się pomiędzy ojczyzną prywatną a ideologiczną, której podstawą wyodrębnienia jest wprawdzie czynnik geograficzny, lecz więź z danym obszarem, miejscowością powstała i istnieje dlatego, że są one zamieszkiwane przez Łużyczan, że jest to obszar „należący do przedstawicieli łużyckiej społeczności”; ojczyznę ideologiczną, do której przynależność „opiera się na członkostwie we własnej społeczności”, zaś u źródeł jej odczuwania nie leży w żadnej mierze fakt zamieszkiwaniem na obszarze Łużyc, choć ten pozostaje „ważnym punktem odniesienia” (s. 201); ojczyznę „duchową”, której podstawą jest poczucie uczestnictwa w pewnej kategorii społecznej – węższej wszakże niż cały naród łużycki oraz partycypacją w określonym kontekście kulturowym i kultywowanie określonych wartości; ojczyznę „wótcina/wóskojska”, a więc ojczyznę definiowaną szerzej niż ta najbliższa, łużycka. W przypadku części rozmówców rolę tę pełni Republika Federalna Niemiec. Jak jednak podkreśla Autorka, termin „wótcina/wóskojska”, ze względu na jego eksploatację w czasach Niemieckiej Republiki Demokratycznej, jest obciążony ideologicznymi skojarzeniami i niechętnie używany przez Łużyczan.

W ostatnim rozdziale zatytułowanym *Łużycanie jako zbiorowość etniczna* Autorka koncentruje się na analizie wyznaczników przynależności do zbiorowości Łużyczan, a do takich należy przede wszystkim znajomość języka łużyckiego i łużyckie pochodzenie, jak również kryterium subiektywne – poczucie „bycia Łużyczaninem” oraz status łużyckiej zbiorowości przypisywany jej przez rozmówców, czyli innymi słowy to jak interlokutorzy kategoryzują Serbów Łużyckich – jako jeden naród, jako dwa narody Górno- i Dolnołużycki, o wspólnych korzeniach, lecz różnych językach, jako mniejszość narodową, grupę etniczną lub narodowościową czy też jeszcze w inny sposób. Tę część rozważań kończy analiza współczesnych różnic w społeczności Serbołużyczan, m.in. językowych, konfesyjnych, mentalnych, w rozwoju polityczno-społecznym, będących wynikiem różnej przynależności państwowej Górnych i Dolnych Łużyc, determinującej odmienne losy zamieszkującej je ludności.

Książka autorstwa N. Niedźwieckiej jest z pewnością lekturą obowiązkową dla wszystkich zainteresowanych Łużycami i Serbami Łużyckimi. Ukazuje współcze-

sną kondycję tej społeczności i dylematy przed którymi stoi, autoindyfikacje Łużyczan oraz to jak postrzegają swe miejsce w szerszych kontekstach polityczno-społecznych. Efekt ten Autorka osiągnęła przede wszystkim poprzez trafny wybór metody badawczej oraz zróżnicowanie grupy respondentów. Publikację warto również polecić badaczom zainteresowanym problematyką mniejszościową. Do głównych atutów pracy należy bowiem analiza sytuacji niewielkiej liczebnie mniejszości, będącej w stanie zawieszenia – trudno bowiem dziś prorokować, jak potoczą się losy najmniejszego narodu słowiańskiego. Wiele wskazuje na to, iż asymilacja będzie postępowała, stymulowana przez procesy społeczno-gospodarcze, zauważalne na terenie byłego NRD, z drugiej jednak strony istnieją przesłanki skłaniające do przyjęcia optymistycznego wariantu o rewitalizacji łużyckiej i łużyckiej tożsamości narodowej, której sprzyjać będzie rozwój europejskiego systemu ochrony praw mniejszości narodowych. Pozycja warta jest również polecenia badaczom problematyki niemieckiej. Niewątpliwym mankamentem książki jest spora liczba błędów edytorskich, za co oczywiście w żadnej mierze nie należy obwiniać Autorki oraz, jak się okazuje, kiepska dystrybucja, znacząco ograniczająca możliwość dostępu do recenzowanej pozycji. Pozostaje mieć nadzieję, że kolejne publikacje, które zdobędą nagrodę im. prof. P. Dobrowolskiego będą miały szanse na zaistnienie w szerszym wymiarze.